

**Dr. Branka D. Jurišić: Kako izbrati učinkovito metodo PINK
(podporne in nadomestne komunikacije)?**

Učitelji (spec. pedagogi, logopedi, vzgojitelji...) naj bi pri svojem delu uporabljali metode, ki temeljijo na dokazih. To pomeni, da so določene metode znanstveno preverjene – raziskovalci so ugotovili, da neka stvar deluje (ponovili učinke v več raziskavah, upoštevali številne dejavnike...). Ni dovolj, da vemo, da je neka metoda zanesljiva, učinkovita... ampak se moramo prepričati, da je primerna za 'našega otroka'. To pomeni, da je potrebno stvar preveriti tako, da upoštevamo dejavnike, ki so povezani s tem otrokom (družino, vrtcem, šolo...) in proučiti, ali bomo z upoštevanjem vseh teh dejavnikov prišli do zelenega rezultata – cilja. Cilj, ki ga želimo doseči je izboljšanje komunikacije, kar posledično privede do zmanjšanja vedenjskih odklonov in pri malčkih tudi do spodbujanja besednega govora. Hkrati pa spodbujamo razvoj mišljenja in gradimo jezik.

Primer: Jaka

Dejavniki pri otroku in družini - Jaka je star 4 leta, ima motnjo avtističnega spektra, vključen je v vrtec – razvojni oddelek. Ves dan ima pomočnika, 30 minutno dnevno obravnavo spec. pedagoga – logopeda in 60 minut delovne terapije tedensko (3 ure in pol strokovne obravnave tedensko). Trenutna raven komunikacije je: vleče za roko, posega po predmetih, tolče, joka, uporablja nekaj naravnih kretenj – gest, pogosto ima napade jeze. Njegov govor je izrazito omejen, občasno se oglašča z glasovi. Njegove motorične sposobnosti so lažje ovirane, lahko posnema tri ali štiri gibe s prsti. Njegove ravni kognitivnega razvoja niso še primerno ocenili. Jaka ne zmore ločevati med več slikami in/ali simboli, ne zmore prirediti sliko/simbol k predmetu. Starša sta razumevajoča, zaupata šoli, da bo izbrala primeren in učinkovit način za spodbujanje govora in komunikacije. Pripravljena sta poskušati nove načine in sodelovati.

Dejavniki v vrtcu in pri osebnju. Vrtec, ki ga obiskuje Jaka nima posebne politike glede PINK. Njegova vzgojiteljica – spec. pedagoginja v skupini in tudi logopedinja imata izkušnje in znanje iz obeh metod (PECS-a in kretenj). Obe sta pripravljene sodelovati in skupaj določiti/ugotoviti, kateri način bi bil bolj učinkovit.

1. korak – iskanje podatkov za ugotavljanje učinkovitosti metode PINK.

Namen tega koraka je rešiti problem - odgovoriti na spec. vprašanje: kateri način je najbolj učinkovit pri spodbujanju jezikovnega razvoja pri otroku z avtizmom, ki nima razvitega funkcionalnega govora, da bi komuniciral. Ko poskušamo odgovoriti na to vprašanje, upoštevamo tri pomembne dejavnike:

- a) značilnosti otroka,
- b) prakso, metodo, intervencijo in
- c) želeni izid.

Za trenutno potrebe so odgovori sledeči – a) gre za majhnega otroka z avtizmom, b) na voljo imamo PECS in kretnje, c) želeni izid je izboljšanje komunikacije.

2. Korak – iskanje dokazov

Poiskati moramo obsežne podatke raziskav. Potrebujemo znanje angleškega jezika, statistike, metodologije, znanje iskanja podatkov po bazah... knjižnice itd. Iščemo raziskave, ki upoštevajo prejšnje tri podatke – opisane pri 1. Koraku. Kako to najdemo in kje? Imamo nekaj virov, ki so namenjeni le temu – na internetu (izvleček v okvirčku spodaj).

Internet Resources for Evidence-Based Practice

• What Works Clearinghouse: <http://ies.ed.gov/ncee/wwc/>

• Institute for Education Sciences:

<http://www.ed.gov/about/offices/list/ies/ncer/index.html> in še mnogo podobnih

• National Center for Special Education Research:

<http://www.ed.gov/about/offices/list/ies/ncser/index.htm>

• American Speech-Language-Hearing Association:

<http://www.asha.org/members/ebp>

Baze, ki obsegajo podatke o dokazih so razmeroma nove, zato je mogoče, da določene intervencije še ni v bazi in zato ne moremo pogledati podatkov (to ne pomeni, da ne obstajajo in tudi ne pomeni, da je intervencija brez učinka). Strokovnjaki imajo še vedno druge možnosti – google učenjak, ERIC...

Če tudi tu ne najdemo potrebnih podatkov, potem se lotimo iskanja po znanstvenih revijah, člankih, meta-analizah. Vse to je najlažje poiskati v bazah podatkov, ki so dostopne v dobrih univerzitetnih knjižnicah - tudi na daljavo (PeF je taka knjižnica). Dober izvor podatkov so meta-analize in pregledni članki (reviews), ker so avtorji v takih znanstvenih člankih pregledali več raziskav, skrbno opisali dejavnike in jih med seboj primerjali. Vsi ti dejavniki lahko sovpadajo z 'našim otrokom' – z Jakcem.

Če v iskalnik vtipkamo: AAC (augmentative alternative communication – PINK, avtizem, meta-analiza) - dobimo nekaj prispevkov (članek, doktorsko disertacijo, raziskave...). Vedno je nekaj takih, ki jih izločimo, ker ne ustrezajo Jakcu (odrasle osebe, osebe z motnjo v duševnem razvoju in podobno). Nas seveda zanima primerjava PECSa in kretenj (zato moramo pri iskanju upoštevati raziskave, ki se ukvarjajo s primerjavo teh dveh oblik intervencij).

3. Korak – ocena vsake raziskave – glede na kakovost in ugotovitve izida (učinka)

Nekatere raziskave je potrebno izločiti, ker imajo metodološke pomanjkljivosti (proučimo raziskave povezanosti, longitudinalne raziskave – študije sledenja, študije primerov, primerjalne študije).

Najbolj nas zanima, kako močna/šibka je povezanost med intervencijo in izidom (učinkom)? Ali je bil tak izid ponovljen v drugih raziskavah – pri drugih otrocih, koliko je takih, kakšni so? Raziskava visoke kakovosti dokazuje vzročno-posledično povezanost med intervencijo in izidom, seveda pri več otrocih, in nadzira več dejavnikov - ter tako dokazuje, da pozitivni učinek ni posledica kakšne druge intervencije (terapije, postopka, obravnave).

V meta raziskavi (Wendt, 2006) so pregledali 44 raziskav, ki se nanašajo na AAC pri otrocih z avtizmom – med njimi je bilo 37 recenziranih, le ena od teh ni bila študija primera.

Ugotovitve: tako PECS kot kretnje sta bili učinkoviti intervenciji (otroci so bolj učinkovito izražali svoje zahteve). Raba kretenj je bila bolj učinkovita pri spodbujanju govora.

Tincani (2004) je ugotovil, da so bile kretnje pri enem dečku bolj učinkovite, pri drugem pa PECS. Otrok s povprečnimi sposobnostmi posnemanja je bil bolj samostojen pri rabi kretenj kot pri izmenjavi slik (PECS)....

Druge raziskave (Anderson, 2001) so pokazale, da je PECS bolj povezan s skupno vezano pozornostjo, kretnje pa prispevajo k boljšemu posnemanju in funkcionalni igri. Dodatna pridobitev rabe PECSa je bila: uspešnost izmenjave z vrstniki, hitrejša napredovanje pri izmenjavi slik in boljše posploševanje. Kretnje pa so prispevale k očesnemu stiku in oglašanju – glasovih.

Povzetek zunanjih dokazov:

Ni mogoče trditi, katera intervencija je bolj učinkovita; zdi se, da kretnje bolj spodbujajo razvoj govora, otrok pa mora imeti tudi dobro razvite spretnosti fine motorike.

4. Korak – dejavniki pri otroku in družini

Jaka lahko posnema tri do štiri fino-motorične gibe. Starši so pripravljene sodelovati pri uvajanju kateregakoli postopka, odločitev prepuščajo vrtcu.

5. Korak – dejavniki osebja v vrtcu

Jaka je v razvojnem oddelku, kjer ima celodnevno oskrbo, ima tudi dodatno pomoč logopedinje in spec. pedagoginje. Obe imata izkušnje in znanje iz obeh metod.

6. Korak – sklepne ugotovitve

Glede na sedanjo raven Jakčevih spretnosti (posnemanje gibov rok in minimalno oglašanje) vsi zbrani dokazi govorijo v prid rabi kretenj. Osebe v vrtcu je pripravljeno uporabiti kateregakoli od obeh postopkov, enako tudi starša. Odločili so se, da poskušajo z uvajanjem kretenj.

7. Korak – spremljanje napredka

Jakčevi učitelji (spec. pedagog, logoped, delovni terapevt, vzgojiteljica – pomočnica) so sestavili program uvajanja kretenj kot obliko PINK. Staršema so predstavili ta program in jima

pokazali, kako naj postopek uporabljajo v domačem okolju (poleg tega 'kako' tudi 'kdaj', 'kje', 'kolikokrat'...). Po enem mesecu je Jaka pridobil 6 kretenj – sok, bombon, kreker, žoga, film, mamica. Kadar Jaka izrazi zahtevo, poleg kretnje izgovori glas – oglašča ob kretnji. Jakčevi starši in osebje v vrtcu so zadovoljni z napredkom in so odločeni, da vztrajajo naprej. Njegov napredek dnevno merijo.

Naslednji primer prikazuje, kako so se strokovnjaki odločili (izbrali so povsem drugačno odločitev), čeprav so bili zunanji dejavniki enaki – na temelju drugačnih/izjemnih notranjih dokazov.

Primer: Špela

Dejavniki pri otroku in družini. Deklica Špela je stara pet let, ima avtizem. Trenutno obiskuje vrtec. 60% časa je v skupini otrok (npr. razvojni oddelek) z avtizmom, 40% časa pa je vključena v skupino vrstnikov z značilnim razvojem. Špela ima dodatnih 90 minut logopedске obravnave tedensko in še 30 minut delovne terapije tedensko. Za komunikacijo ne uporablja govora. Pogosto nasprotuje s kričanjem in udarjanjem z rokami. Njene spretnosti fine motorike so zmerno ovirane – ne posnema glasov in tudi ne posnema gibov z rokami. Prav tako ne zmore prirediti slike k predmetu. Njene kognitivne sposobnosti so pod povprečjem. Starši so dejavno vpeti v različne programe obravnave in so zelo zaskrbljeni glede rabe kretenj.

Dejavniki v vrtcu - pri osebju.

Špelina spec. pedagoginja v vrtcu uporablja PECS pri več otrocih, nikoli še ni uporabljala kretenj za spodbujanje govora pri otrocih.

Koraki 1 – 3 (zunanji dejavniki): Za Špelo si želimo odgovoriti na isto vprašanje kot pri Jakcu. Iskalni podatki bodo torej enaki (otroci z avtizmom, primerjava PECS-a in kretenj, jezikovni razvoj, komunikacija). Zunanji podatki so prav tako enaki. Rezultat za prve tri dejavnike pri Jakcu je bil enako v prid PECS-u ali kretnjam.

Dejavniki pri otroku in družini. Korak 4 – ti dejavniki so drugačni pri Špeli kot pri Jaki. Špela in Jaka komunicirata s podobnimi komunikacijskimi sredstvi (kričita, tolčeta, grabita, mahata, imata napade jeze); vendar so motorične spretnosti Špele in tudi njene kognitivne sposobnosti pomembno nižje (zmerno ovirane). Starši niso naklonjeni kretnjam. **Korak 5 - Osebje v vrtcu** ima več izkušenj s PECS-om; kretenj ne znajo uporabljati kot PINK; verjetno ima v tistem okolju PECS več podpore. **Korak 6 - sklepne ugotovitve:** poznavanje spretnosti, ki jih Špela izkazuje: ne posnema glasov in gibov rok, ne more prirediti predmeta k sliki; zato ne vemo, katera intervencija bi bila bolj učinkovita. Osebje v vrtcu, okolje vrtca in tudi starši so bolj naklonjeni rabi PECSa. Zato je metodo – sistem PECS - primerneje uporabiti za Špelo (vsaj za zdaj). **Korak 7 - spremljanje napredka:** Vzgojiteljica v skupini, pomočnica in starši so dobili priložnost spoznati PECS (seznanili so se s postopkom, cilji, rabo in prvimi koraki za uvajanje tega). Začeli so s poučevanjem in izvajali to obliko intervencije 2 meseca. Špela je v več zaporednih poskusih izbrala sličico 'glasba' (ne glede na položaj slike in tudi v primerih, ko sta bili poleg še dve drugi sličici). Zdaj pridobiva rabo sličice za pijačo in hrano, vendar ju še ne zmore dosledno uporabiti v vrtcu. Doma uporabi sliko hrane in pijače za izražanje zahteve. V vrtcu so opazili, da ima manj pogoste izbruhe jeze. Občasno se oglašča, ko izbere sličico glasbe. Strokovna skupina je zadovoljna z izbiro intervencije PECS in bo s tem nadaljevala.

Primer David

David je deček z DS (downovim sindromom) in avtizmom (podobnih otrok je 10% od vseh otrok z DS, večina otrok z DS bolje komunicira in ima višje sposobnosti kot David). David je star 7 let. Obiskuje šolski program; ima 30 minut logopedске obravnave dnevno in 30 minut delovne terapije. Kljub intenzivni obravnavi nima besednega govora, sploh se ne oglašča. Ima težko motnjo v duševnem razvoju, ne zmore posnemati motoričnih ali glasovnih odzivov. Nasploh redko poskuša komunicirati, vzpostaviti stik z drugimi, njegovi odzivi so šibki in

redki. Njegov bratranec, ki ima tudi avtizem, se je uspešno naučil komunicirati s kretnjami. Davidovi starši so strokovnjakom v šoli predlagali, da bi tudi pri njihovem otroku uporabili kretnje kot PINK.

Dejavniki v šoli: šola nima nikakršnih smernic v zvezi s kretnjami ali PECS-om. Logopedinja v šoli in tudi delovna terapevtka menita, da bi Davidu najbolj koristila raba pripomočka – komunikatorja – David naj bi s pritiskom na tipko sprožil glasovni odziv. Da bi tak pripomoček lahko uporabili, je Davida potrebno naučiti pokazati sliko predmeta, ki ga hoče. **Koraki 1 – 3** (zunanji dokazi): podobno kot pri Jaki in Špeli, raziskave podpirajo tako rabo PECSa kot kretenj. Majhna prednost pri rabi kretenj je večja verjetnost oglašanja. Spretnosti posnemanja gibov rok so dodatna zahteva za rabo kretenj – vsaj, ko to začnemo uvajati. **Korak 4 – dejavniki pri otroku in družini.** Ko proučujemo pozitivni učinek PINK pri Davidu, upoštevamo podatek, da ima večje ovire na področju motorike, posnemanja in kognitivnega razvoja – ne posnema niti kretenj, niti glasov. Proučiti moramo njegovo zmožnost slediti preprostemu navodilu (v enem koraku oz. dejanju) in spretnost prirejanja slike k predmetu. Drugi pomembni dejavnik, ki je povezan z otrokom je Davidova omejena zmožnost pridobivanja novih spretnosti – učenja, omejen stik z drugimi – ne daje pobud za komunikacijo. Pomemben dejavnik v družini je naklonjenost staršev uvajanju kretenj in velika želja, da bi to poskušali pri Davidu. **Korak 5 – dejavniki šole, učiteljev.** Tako učiteljica kot logopedinja v Davidovi šoli menita, da bi bila zanj najbolj učinkovita raba komunikatorja. Šola sicer ne spodbuja ene vrste PINK v primerjavi z drugo. **Korak 6 – zaključek in sklepne ugotovitve o dokazih.** Ker D. zelo redko komunicira z vrstniki, ne posnema glasov ali kretenj, je majhna verjetnost, da se bo sporazumeval s kretnjami. Družina si želi, da bi poskušali Davida učiti kretnje, šolsko osebje predlaga komunikator (sličice in pritisk na tipko). Kako se odločiti, ko imajo starši in strokovnjaki drugačni mnenji? Šolski strokovnjaki naj v takem primeru zberejo podatke raziskav, ki govorijo v prid njihovem predlogu – staršem naj poljudno pojasnijo, zakaj menijo, da bi bil njihov predlog izbora načina PINK bolj učinkovit. Če družina navkljub tem dokazom vztraja pri rabi kretenj, je bolje, da strokovnjaki podprejo željo staršev. Če predlog staršev NI neprimeren in NI otroku v škodo, potem so dejavniki družine navadno pred dejavniki šole/strokovnjakov. Davidovi učitelji in drugi strokovnjaki šole, so sprejeli predlog staršev, vendar so opredelili eno zahtevo – določili so 3 mesečni rok za preverjanje učinka poučevanja kretenj. Po tem obdobju se bodo ponovno odločali o uporabi druge oblike intervencije. **Korak 7 – spremljanje napredka.** Po 3 mesecih je D. dosegel spretnost kazanja kretnje za bombon in piškot. Na področju socialnih stikov ni bilo napredka, prav tako ne na področju oglašanja. Glede na minimalni napredek so ponovno sedli in iskali rešitev. Odločili so se, da bodo prihodnje 3-mesečno obdobje poskušali s slikami. Nato bodo oba izida primerjali in odločali znova.

Zaključek – pri odločanju o uvajanju določenega sistema PINK upoštevamo tako notranje kot zunanje dokaze – dejavnike. Ko sprejmemo odločitev – izberemo intervencijo - se ta proces nikakor ne zaključi. Spremljanje napredka pri otroku je daljši proces. Strokovnjaki, ki uporabljajo postopke, ki temeljijo na dokazih in se na temelju tega odločajo, skrbno izbirajo dokaze, proučujejo dejavnike, sodelujejo in poskušajo. Če preprosto trdimo, da nekaj ne bo delovalo in ne storimo nič, s tem krepimo prakso pasivnosti in onemogočamo otrokom in njihovim družinam dostop do učinkovitih postopkov, ki jih stroka ves čas razvija.

Wilken, Etta (2013). Jezikovno spodbujanje otrok z Downovim sindromom: z izčrpnim prikazom KPK sistema - s kretnjami podprte komunikacije [prevod skupina za nemški jezik pri Univerzi za tretje življenjsko obdobje]. PeF in Sožitje – Sekcija za Downov sindrom. Zdaj je knjiga v e-izdaji (dostopno na <http://www.biblos.si>).

PINK – podporna in nadomestna komunikacija (priporočam članek: Jurišić, B.D.(2012). Podporna in nadomestna komunikacija: za nekatere edina možnost. Naš zbornik, 45, 2: 3-15.

PECS – Picture Exchange Communication – poiščite inf. tukaj: www.pecs.com